

A
HERMAN
OTTÓ
MÚZEUM
ÉVKÖNYVE

LVIII–LIX. (2019–2020)

ANNALES
MUSEI
DE HERMAN
OTTÓ
NOMINATI
2019–2020

A HERMAN OTTÓ MÚZEUM
ÉVKÖNYVE
LVIII–LIX.

Jahrbuch des Herman Ottó Museums, Miskolc (Ungarn)
Yearbook of the Herman Ottó Museum, Miskolc (Hungary)
Les Annales du Musée Herman Ottó, Miskolc (Hongrie)

Főszerkesztő:
SZOLYÁK PÉTER

Szerkesztette:
TÓTH ARNOLD

A szerkesztésben közreműködött:
BÉKÉSI GÁBOR–JAKAB MÁTYÁS ANDRÁS

Technikai szerkesztő:
TÍMÁR TAMÁS

ISSN 0544–4225

Borítóterv:
FEKETE RÓBERT, SZOLYÁK PÉTER

Lektorálta:
Dobrik István, P. Fischl Klára, Gödölle Mátyás, Gyulai Éva, Kuklay Antal, Kulcsár Gabriella,
Kunt Gergely, Raczky Pál, Tabajdi Gábor, Tringli István

Angol fordítás:
Dúró Tímea, Medve Csaba, Módos Péter, Tóth Arnold és a szerzők

- Borítóképek (balról jobbra):
1. Ernst Gräser: Lottchen am Klavier. Kovács Sarolta zongoraművésznő portréja, 1910.
(Jeszenszky Géza tulajdona)
Ernst Gräser: Lottchen am Klavier. Portrait of Sarolta Kovács, pianist, 1910. (Property of Géza Jeszenszky)
  2. A Numizmatikai Társulat által Leszih Andornak adományozott névre szóló emlékérem, 1961.
(Herman Ottó Múzeum, HOM HTD 84.48.56.)
*Commemorative medal awarded to Andor Leszih by the Society for Numismatics, 1961.
(Herman Ottó Museum, HOM HTD 84.48.56.)*
  3. Egy parasztcsalád lakodalma: Haraszti István és M. Béres Mária házassági képe, Bódvavendégi, 1937. Veres József felvétele (Herman Ottó Múzeum, HOM Gynsz. 15/2012)
A Wedding of a Peasant Family: Marriage photo of István Haraszti and Mária M. Béres, Bódvavendégi, 1937. Photo by József Veres (Herman Ottó Museum, HOM Gynsz. 15/2012)

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap Közgyűjtemények Kollégiuma támogatta.

Kiadja a miskolci Herman Ottó Múzeum
Felelős kiadó: Dr. Szolyák Péter PhD, múzeumigazgató
A kötet megjelenését gondozta: TT Play Kft., Tímár Tamás, Debrecen

Nyomda és kötészet: Kapitális Nyomdaipari Kft., Debrecen
Felelős vezető: ifj. Kapusi József ügyvezető igazgató

TARTALOM

<i>Előszó</i>	9
JAKAB Mátyás András–SIMON László <i>Leszih Andor emlékezete</i>	11
RÉGÉSZET	
CSENGERI Piroska–P. FISCHL Klára–HAJDÚ Melinda– LÁTOS Tamás–PUSZTAI Tamás–TÓTH Krisztián <i>Mezőkeresztes–Lapos-halom újkőkori településének roncsolásmentes kutatása</i>	19
P. FISCHL Klára–KOÓS Judit–MENGYÁN Ákos–SOMOGYI Krisztina <i>Vatta–Testhalom – Részekből egész</i>	41
B. HELLEBRANDT Magdolna <i>A Gáva-kultúra föld- és vízivára Prügy–Tököföldön</i>	65
SZÖRÉNYI Gábor András–PUSZTAI Tamás et al. <i>Hét metszet a Hernád folyó völgyéből.</i> <i>Az M30-as Miskolc–Kassa autópálya építését megelőző régészeti feladatellátás és kutatás</i>	103
CSENGERI Piroska–KERTÉSZ Gabriella Nikoletta <i>A Herman Ottó Múzeum régészeti kutatásai 2015–2016-ban</i>	149
TÖRTÉNETTUDOMÁNY	
TIHÁNYIOVÁ, Monika <i>A gombaszögi pálos kolostor</i>	191
GYULAI Éva <i>Pulsky Terézia és Malwida von Meysenbug rajzai az angliai emigrációban</i> <i>(Ventnor és környéke, Wight sziget, 1855–1856)</i>	205
FÁBIÁN Máté <i>A vármegye vezére. Borbély-Maczkó Emil főispáni szerepfelfogásának alakulása</i> <i>a két világháború között</i>	243
KIS József <i>A Virág-ügy. Konceptió eljárás a miskolci jobboldali szociáldemokraták ellen</i>	253

GÁL Máté

„Lobkovitz László megyei főelőadó úr ellen panasszal fordulok Elnök úrhoz.”

Zavarok az Állami Egyháziügyi Hivatal vidéki működésében 269

SURÁNYI Béla

Fejezetek a hazai állattenyésztés-politika történetéből (1867–1989) 281

NÉPRAJZ

BODNÁR Mónika

Üvegnegatívok Bódvavendégiből 3. Egy parasztszalád lakodalma 305

MŰVÉSZETTÖRTÉNET

HAJDÚ Ildikó–KÁKÓCZKI András

Művészet, önkéntesség, múzeum.

Fejezetek a képzőművészethez kapcsolódó civil szervezetek miskolci történetéből..... 323

HAJDÚ Ildikó

Matyó asszony Miskolcon. Sóváry János szobrának története 341

PIRINT Andrea

Arckép és önarckép. Dr. Nagy Róbert orvos-műgyűjtő portréja..... 355

VÁMOSI Katalin

A tiszaujvárosi Patrona Hungariae Római Katolikus Templom építéstörténete 371

KÖZLEMÉNYEK

SZAKÁLL Sándor

Aragonit utáni opál átalakok a tarcali dácsit kőfejtőből..... 389

HAZAG Ádám

Vésett pengéjű kardok a Herman Ottó Múzeum történeti fegyvergyűjteményében..... 393

HIDEG Ágnes

Kovács Sarolta zongoraművésznő (1891–1979).

Adatok Miskolczy-Simon Jánosné / Thurzó Nagy Lászlóné életútjához..... 409

KURUCZ Ádám

„Messze vagyok tőled rózsám, Aradon.”

Radeczky Lajos szakaszvezető katonakönyve 419

PRÓKAI Margit

Mérföldkövek Miskolc közkönyvtárainak 140 éves történetében..... 445

VIGA Gyula

Szabadfalvi József és a kézművesség kutatása 453

Szerzői útmutató 461

TABLE OF CONTENTS

<i>Preface</i>	9
JAKAB, Mátyás András–SIMON, László <i>In memory of Andor Leszih</i>	11
ARCHAEOLOGY	
CSENGERI, Piroska–P. FISCHL, Klára–HAJDÚ, Melinda– LÁTOS, Tamás–PUSZTAI, Tamás–TÓTH, Krisztián <i>Non-destructive research of the Neolithic settlement at Mezőkeresztes–Lapos-halom</i>	19
P. FISCHL, Klára–KOÓS, Judit–MENGYÁN, Ákos–SOMOGYI, Krisztina <i>Vatta–Testhalom – Assembling the whole from its parts</i>	41
B. HELLEBRANDT, Magdolna <i>Hillfort and water fortress of the Gáva-culture at Prügy–Tököföld</i>	65
SZÖRÉNYI, Gábor András–PUSZTAI, Tamás et al. <i>Seven sections from the Hernád Valley.</i> <i>The archaeological research project prior to the construction</i> <i>of the M30 motorway between Miskolc–Kassa</i>	103
CSENGERI, Piroska–KERTÉSZ, Gabriella Nikoletta <i>Archaeological research at the Herman Ottó Museum in 2015–2016</i>	149
HISTORY	
TIHÁNYIOVÁ, Monika <i>The Pauline Monastery of Gombaszög</i>	191
GYULAI, Éva <i>The drawings of Terézia Pulszky and Malwida von Meysenbug made in emigration to England</i> <i>(Ventnor and surroundings, Isle of Wight, 1855–1856)</i>	205
FÁBIÁN, Máté <i>The leader of the county. The development of Emil Borbély-Maczký's</i> <i>conception of the role of count between the two World Wars</i>	243
KIS, József <i>The Virág-affair. Conceptual trial against the right-wing social democrats in Miskolc</i>	253

GÁL, Máté	
<i>"I complain to Mr. President against the county's Chief Executive László Lobkovitz."</i>	
<i>Disruptions in the regional operation of the State Ecclesiastical Office.....</i>	269
SURÁNYI, Béla	
<i>Chapters from the history of Hungarian animal husbandry policy (1867–1989) .....</i>	281

ETHNOGRAPHY

BODNÁR, Mónika	
<i>Glass negatives from Bódvavendégi, Part 3. A wedding of a peasant family.....</i>	305

ART HISTORY

HAJDÚ, Ildikó–KÁKÓCZKI, András	
<i>Art, volunteering, museum. Chapters from the history of non-governmental organizations</i>	
<i>related to the fine arts in Miskolc .....</i>	323
HAJDÚ, Ildikó	
<i>"Matyó" mother in Miskolc. The story of the sculpture by János Sóváry .....</i>	341
PIRINT, Andrea	
<i>Portrait and self-portrait. Portrait of doctor-art collector dr. Róbert Nagy .....</i>	355
VÁMOSI, Katalin	
<i>The history of the construction of the Roman Catholic Church Patrona Hungariae in Tiszaújváros .....</i>	371

PROCEEDINGS

SZAKÁLL, Sándor	
<i>Opal pseudomorphs after Aragonite from the Tarcál Dacite quarry.....</i>	389
HAZAG, Ádám	
<i>Swords with engraved blades in the historical weapon collection of the Herman Ottó Museum.....</i>	393
HIDEG, Ágnes	
<i>Sarolta Kovács, pianist (1891–1979).</i>	
<i>Information on the life of the spouse of János Miskolczy-Simon / László Thurzó Nagy.....</i>	409
KURUCZ, Ádám	
<i>"I am far from you my rose, in Arad." Manuscript military book of Lajos Radeczky .....</i>	419
PRÓKAI, Margit	
<i>Milestones in the history of public libraries of Miskolc .....</i>	445
VIGA, Gyula	
<i>József Szabadfalvi and the research of handicrafts .....</i>	453
<i>Author's guide.....</i>	461

ARAGONIT UTÁNI OPÁL ÁLALAKOK A TARCALI DÁCIT KŐFEJTŐBŐL

Szakáll Sándor

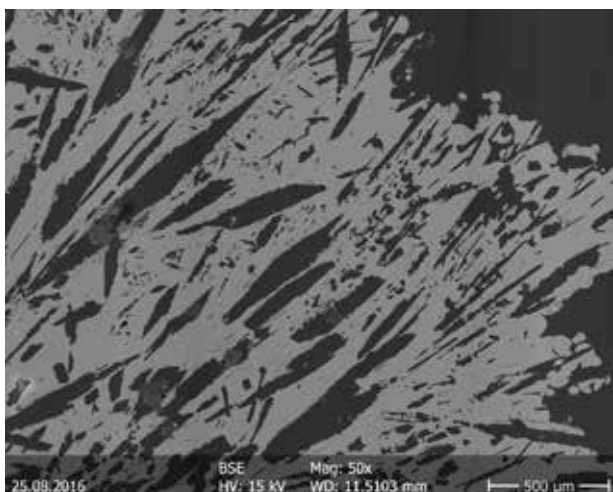
Miskolci Egyetem, Miskolc

Absztrakt: Néhány éve a tarcali kőfejtő egyik feltárásában a dácit hólyagüregeiből üvegopál (hialit) került elő nagy mennyiségben. Megjelenésében uralkodtak a jellegzetes, gömbös-vesés felszínű, kéregszerű bevonatok, de esetenként előkerült nem szokványos, tűs-sugaras halmazok formájában is. Utóbbiak vizsgálata azt igazolta, hogy a tűs-sugaras megjelenés aragonit utáni átalakokként értelmezhető. Néha megfigyeltünk gömbös kalcit utáni pszeuromorfózákat is.

Kulcsszavak: opál, aragonit, átalak

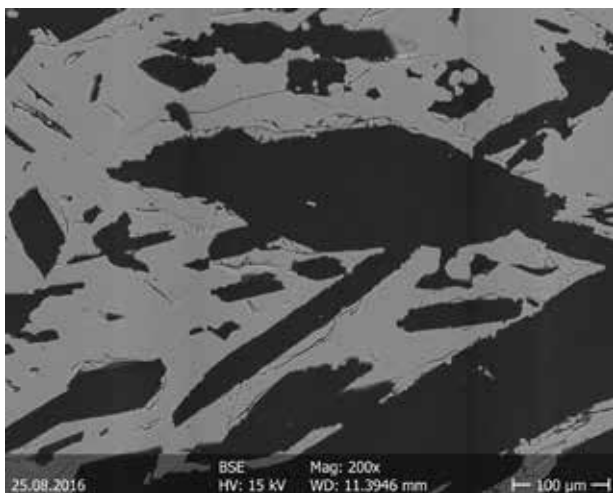
A Tokaj és Tarcál között elhelyezkedő, miocén vulkanitokból álló Kopasz-hegyet számos kőfejtő tárja fel. A kőfejtőkben a dácit üregeiben, repedéseiben a következő ásványegyüttes ismert: a legkorábbi kiválások a kőzetalkotók pár mm-es fenn-nőtt kristályai: plagioklász, magnetit, tridimit, cristobalit, ilmenit, hematit, biotit, piroxén, apatit. A kései kiválásokat kalcit, opál, ritkábban aragonit, kvarc (kalcedon), illetve agyagásványok képviselik, ezek döntően a kőzetalkotók hidrotermás elbontódásának termékei. Történeti szempontból figyelemre méltóak a halloysit halvány rózsaszín, viaszszerű, néhány centiméteres, ritkán az egy decimétert is elérő tömegei, melyek már a 19. században ismertek voltak. Erről tanúskodnak Szabó József, neves magyar geológus tokaj-hegyaljai gyűjtéséből a sárospataki gimnáziumban őrzött, bolusz néven jelzett példányok. Mivel a bolusz, kiemelkedő adszorpciós képessége folytán, az ókor óta ismert a gyógyszerpiacon, nem meglepő, hogy a hegyaljai dúsabb példányokat is használták ilyen célokra. Újabban a Szabó József által gyűjtött patkóbányai boluszt újrvizsgálták, és megállapították, hogy az némi víztartalommal rendelkező, rosszul kristályosodott szerkezetű kaolinit, mely átmenetet mutat a halloysit felé. Az egykor gyógyításra használt tokaji bolusz („orvosi föld”) megismerésének történetét VICZIÁN (2017) ismerteti.

Az alábbi írásban az aragonit utáni opál átalakokat mutatom be. Ezek a Tarcál határában elhelyezkedő ma is aktív kőfejtő alsó szintjén kerültek elő. A feltárásokban a szintelen üvegopál (hialit) a leggyakoribb opálváltozat. Megjelenésbeli változatossága, esztétikus kifejlődése révén a világ egyik legszebb kifejlődésének tartható, külön emeli értékét, hogy rövidhullámú ultraibolya fényben élénkzöld lumineszcenciát mutat. Részletes bemutatása KOLLER ET AL. (2018) cikkében található. A jellemző, szintelen megjelenés mellett esetenként egy fehér színű változat is megfigyelhető. Nem ritka, hogy egy adott példányon a kétféle megjelenés egyaránt előfordul. Az opál itteni fehér színű megjelenésének döntő része aragonit, kisebb részben kalcit (rombos, illetve trigonális szimmetriájú kalcium-karbonátok) utáni átalakoknak (pszeuromorfózáknak) tartható. A fehér megjelenést az opálban lévő, zsúfoltan elhelyezkedő kicsiny gázzárványok, illetve a kalcit és aragonit opálban sűrűn jelenlévő negatív kristályai (vagy ritkán akár a megmaradt karbonátok maradványai) okozzák. A két karbonát azonban csak esetenként és kis mennyiségben maradt meg. Mivel a fehérként megfigyelhető opáltömegek felszíne sokszor 1–3 mm-es, szintelen opálbevonattal fedett, utóbbi bizonyítja a karbonátoktól mentes végső kiválási mechanizmust. A folyamat a következőképpen mehetett végbe: az alacsony hőmérsékletű oldatokból kristályosodott karbonátokat egy későbbi ritmusban

1. kép. Egykori oszlopos aragonit-kristályokat bekérgező üvegopál (fehér). Jelenleg az aragonit-kristályok helyeit (fekete) láthatjuk. Tarcal, dácitkőfejtő. Visszaszórt elektronkép

Fig. 1. Glass opal (white) encrusting former columnar aragonite crystals. Currently, the empty sites of aragonite crystals (black) can be seen. Tarcal, dacite quarry. Backscattered electron image

2. kép. Rombos szimmetriát mutató aragonit-kristályokat bekérgező üvegopál (fehér). Jelenleg az aragonit-kristályoknak csak a hült helyeit láthatjuk (fekete). Tarcal, dácitkőfejtő. Visszaszórt elektronkép

Fig. 2. Glass opal (white) encrusting former aragonite crystals showing orthorhombic symmetry. Currently, we can only see the empty sites of the aragonite crystals (black). Tarcal, dacite quarry. Backscattered electron image

hidrotermás folyamat révén újabb opálkiválás takarta be, részben csak annyira vékonyan, hogy a felszínén kivehetők az egyes kristályok vagy aggregátumok formái, nagyobb részben olyannyira, hogy a vastag opálbevonatok miatt az aggregátumok formái csak sejthetők. Következő lépésként a karbonátok kioldódtak, és egy lyukakkal teli opáltömeg maradt vissza. Emiatt az átalakok döntő része az ún. bekérgeződéses típusba

sorolható. Jól látható ez a felépítés a pásztázó elektronmikroszkóppal készült visszaszórt elektronképeken (1. és 2. kép), ahol a fekete területek a csiszolat műgyantával kitöltött részei: eredetileg ezek voltak karbonátokkal kitöltve.

A képződési folyamatra jellemző az apatit viselkedése, mely elsőként a repedések falán magas hőmérsékletű kiválásként ismert. A vizsgálatok során találtunk olyan opálos zónákat, melyekben finom eloszlásban észlelhető az apatit, ritkán pedig utolsó kiválásként 10–30 µm-es, nyúlt oszlopos kristályokból álló sugaras halmazokként jelenik meg az opálkiválások felületén. Tehát az apatit többször feloldódott, oldatba került, és az opállal együtt, illetve az opálkiválásokat követve újra kristályosodott. A kalcit utáni átalakokra döntően a gömbös megjelenés, míg az aragonit utáni átalakokra a fent említett tűs-sugaras megjelenés jellemző. Az aragonit egykori jelenlétére nemcsak az üregek (melyek valójában kristályok negatívjai) sokszor jól megfigyelhető rombos szimmetriája utal, hanem a szintén rá jellemző prizma szerinti jó hasadás jelensége is. Aragonit ikerkristályokat nem sikerült megfigyelni, sem a jellegzetes hatos, sem kettes ikreket. Tekintettel arra, hogy az opálnak többféle szerkezeti típusát megkülönböztetik – opál-T (tridimitszerkezetű részleteket tartalmaz), opál-CT (tridimit- és cristobalitszerkezetű részletekkel) és opál-A (nem mutat kristályosságot, tehát amorf) – készült egy röntgenpordiffrakciós felvétel az aragonit utáni opálról. A felvételen kristályosságot igazoló reflexiók nem láthatók, csak egy széles púp, mely az anyag amorf állapotára utal. A tarcali üvegopál ennek alapján az opál-A típusba sorolható.

Érdeemes megjegyezni, hogy sem az aragonit jelenléte, sem az aragonit utáni kvarc vagy opál átalakok nem ritkák a Tokaji-hegység vulkanitjainak repedéseiben és üregeiben. Ezek legfontosabb példáit SZAKÁLL ET AL. (2016) röviden ismerteti. Kiemelhetők közülük a korláti és a tályai andezitben lévő oszlopos és tűs-sugaras aragonitok, illetve a nyíri és komlóskai aragonit utáni kvarc (kalcedon) átalakok. Utóbbiakra szintén az jellemző, hogy az aragonitnak nyomai sem maradtak, de kristályok alakja kitűnően megőrződött.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A tanulmányban ismertetett kutatómunka az EFOP-3.6.1-16-2016-00011 jelű „Fiatalodó és Megújuló Egyetem – Innovatív Tudásváros – a Miskolci Egyetem intelligens szakosodást szolgáló intézményi fejlesztése” projekt részeként – a Széchenyi 2020 keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

IRODALOM

- KOLLER, Gábor–SZAKÁLL, Sándor–DRECHSEL, Marco–KÖRBER, Thomas
 2018 Glasopale aus Tarcál – eine Sensationeller Neufund von Hyalit im Tokajer Gebirge. *Mineralien Welt*, 2, 14–23.
 SZAKÁLL Sándor–FEHÉR Béla–TÓTH László
 2016 *Magyarország ásványai*. Geolitera, Szeged.
 VICZIÁN István
 2017 Mi volt az a „tokaji orvosi föld”? *Honismeret*, 45. (3), 31–38.

OPAL PSEUDOMORPHS AFTER ARAGONITE FROM THE TARCAL DACITE QUARRY

Keywords: opal, aragonite, pseudomorph

A few years ago, in one of the excavations at the Tarcál quarry, large amounts of glass opal (hyalite) were found in the cavities of dacite, where it appeared mainly as crust-like coatings with a globular-reniform surface. However, occasionally hyalite found as sprays composed of acicular or prismatic crystals. Our examination has shown that the sprays can be pseudomorphs after aragonite crystal groups. Pseudomorphs after globular calcite were also observed. [translated by the author]

Szakáll, Sándor

